

FÉRFIURALOM: SZEXUALITÁS ÉS EPISZTEMOLÓGIA FREUD DÓRÁ-JÁBAN

Toril Moi

Freud beszámolója a tizennyolc éves Dóra kezeléséről¹ az elmúlt néhány év során számos feministát indított arra, hogy — dühből vagy elragadtatásból — tollat ragadjon.

A kezelést megelőzően Dóra már jó ideje különféle hisztériás tünetektől szenvedett (ideges köhögési roham, teljes vagy részleges hangvesztés, migrén, depresszió, és amit Freud „hisztériás összeférhetetlenség”-nek nevez, valamint „*tedium vitae*”). Mégis, csupán 1900 őszén, amikor megtalálták szülei öngyilkosságra utaló búcsúlevelét, vitte apja először Freudhoz. Freud esetleírása sokat elárul az elmúlt századforduló bécsi nagypolgárságának körébe tartozó fiatal lány helyzetéről. Dóra lélektani problémái világosan összekapcsolódnak társadalmi háttérével. Önállósulási kilátásai, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről, nagyon szűk korlátok közé vannak szorítva, családjá minden lépését szigorúan ellenőrzi. Úgy érzi, apja személye nyomasztó súllyal nehezedik fölé. Úgy véli, és Freud ezzel egyetért, hogy a báb szerepét tölti be az apja és K. úr, apja szeretőjének férje közötti játékban: az apa Dórát K. asszonyra akarja becserélni („Ha megkapom a feleségét, maga megkapja a lányomat”), azaz zavartalanná kívánja tenni K. asszonnyal folytatott viszonyát. Dóra azt állítja, apja azért küldte őt psi-

¹ Magyarul: „Egy hisztéria-analízis töredéke.” Fordította: Lőrincz Zsuzsa. In: S. F.: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok I.* Cserépfalvi, Bp., 1994. 17–110. A további hivatkozásokban: Egy hisztéria-analízis... Ez a tanulmány először a *Feminist Review*-ban jelent meg (1981). Elsősorban szóbeli forrásokon alapul: soha nem jött volna létre, ha nem hat rám a megvilágosodás erejével Neil Hertz „Freud és az irodalom” című szeminárium-sorozata 1980 őszén a Cornell Egyetemen, és azok az izgalmas, különösen inspiráló beszélgetések, amelyek a *Women's Group on Psychoanalysis*-ben folytak ugyanitt, ugyanekkor. A magyar fordítás a „Representations of Philosophy: Sexuality and Epistemology in Freud's” címmel az *In Dora's Case* c. kötetben (szerk. C. Bernheimer, C. Kahene, Columbia Univ. Press, New York 1895) megjelent szöveg alapján készült.

chiátriai kezelésre, mert ettől azt reméli, hogy lánya „meggyógyulván” majd feladja addigi tiltakozását a K. asszonnyal folytatott viszony ellen, betölti az áldozat szerepét a férfiak játszmájában, és elfogadja szeretőjének K. urat.

Freud ebben a nehéz helyzetben Dóra segítőtársául szegődik. Ugyanakkor ő ismeri be elsőként, hogy Dóra kezelése kudarcba fulladt. Freud erre a kudarcra megadja saját magyarázatait, ám ezek nem teljesen meggyőzőek.

A feministák nem késlekedtek rámutatni, hogy Freud kudarcra egyértelműen szexizmusából fakadt. Eszerint Freud zsarnok, készséges résztvevője a Dóra apja és K. úr között zajló hím erőpróbának, aki soha nem mérlegeli, hogyan éli meg Dóra az eseményeket. Az általánosan elfogadott feminista következtetés szerint Dóra analízise a Freudban rejlő szexizmus miatt mond csődöt.

Ám a *Dóra* többrétegű szöveg, és a feminista elemzők más-más részleteket emeltek ki belőle. Hélène Cixous és Catherine Clément a *La jeune née* című kötetben a hisztériában rejlő politikai potenciált vizsgálja, s azt állítja, hogy Dóra hisztériája a tiltakozás, a néma lázadás megnyilvánulása volt, mely a férfiuralom ellen fejlődött ki. Ugyanakkor — amint arra majd később kívánok rámutatni — véleményük eltér a hisztéria mint politikai fegyver jelentőségének a megítélésében. Cixous és Clément egyáltalán nem tárgyalja a Freud és Dóra közötti kapcsolatot, bár Hélène Cixous 1976-ban visszatért a témára, amikor *Portrait de Dora* című színművét közreadta. Ebben a Dóra-történetet álomszerű képsorokként látjuk Dóra szemével. Cixous úgyesen bánik Freud szövegével: idéz, torzít, és nagy formai bravúrral szedi ízekre az eredetit. Ez az eljárás módot nyújt neki arra, hogy Dóra történetét új megvilágításba helyezze, egyben Freud korlátait — játékos formában — megjelentsse.

Jaqueline Rose cikke, a „*Dóra: egy analízis töredéke*”, jelentősen eltér a fenti két francia írástól. Rose úgy látja, hogy a *Dóra* különös érzékenységgel fordul a nőiség megjelenítésének problémája felé. Emellett számos modern francia pszichoanalitikai elméletet is bemutat a nőiségről (főként Michèle Montrelay és Luce Irigaray érdemel figyelmet Lacan nézeteivel kapcsolatban). Dolgozata befejező részében Rose elutasítja a *Dóra*-nak azt a leegyszerűsítő értelmezését, amely Dóra alakjában az ellenségesnek beállított és elnyomott nőt látja Freuddal, a férfival szemben. Rose szerint a *Dóra* leleplezi, mennyire tökéletlen és ellentmondásos volt Freud nőiségről alkotott képe. Ezáltal rávilágít a pszichoanalitikus elmélet egyik fő problémájára: arra, hogy képtelen a nőiség mibenlétét megfogalmazni. Bár Rose tanulmánya nagyban hozzájárul a pszichoanalízis feminista értelmezéseinek bővítéséhez, azok politikai következményeiről nem szól.

Ugyanez mondható el Suzanne Gearhart „A pszichoanalízis helyzete: Dóra megválaszolatlan kérdései” című írásáról is. Gearhart elsősorban Lacan és Irigaray felfogásában olvassa a *Dóra*-t, és azt állítja, hogy a szöveg központjában

„az apa szimbolikus jellegének” problémája áll. Gearhart szerint a *Dóra*-ban Freud törekvéseit kell látnunk az apaság lényegének megismerésére. Ha helyesen értelmezzük a szöveg e vonatkozásait, megjeljük a kulcsot Dóra betegségének kizárólagos magyarázatához, egyben Freud személyiségének és munkásságának alapjait is. Gearhart elmélyült *Dóra*-olvasata megvilágítja az apának a *Dóra*-n belüli problematikus voltát, és az apa maga mellékszereplővé van lefokozva, mivel Freud ki akarja kerülni azt a középpontban álló felismerést, miszerint a (lacani) képzeletbeli és szimbolikus tartományok összjátékban vannak. A tanulmány — jelentős elméleti értéke mellett — sem utal Dóra analízisének feminista szempontú következtetéseire.

Maria Ramas terjedelmes tanulmánya Dóráról („Freud Dórája — Dóra hisztériája”) az ez ideig legközérthetőbb publikáció a témában. Rose és Gearhart kifinomult elméleti szókincsével ellentétben Ramas olvasmányos, különösebb szakértelmet nem igénylő stílusban ír, ugyanakkor „elméleti” megközelítése alig jelent többet, mint Freud szövegének aggályosan gondos, kissé unalmas összefoglalását. Ramas szerint Ida (Ramas Dórát mindvégig valódi nevén, Ida Bauerként említi) problémája abból a tudattalan hitéből fakadt, hogy „a nőiség, a szolgaság és a megalázottság egymással azonos jelentésűek”. Minthogy Freud tudattalanul egyetértett ezzel a véleménnyel — folytatja Ramas —, Dóra problémáit csak elmélyíteni tudta, ahelyett hogy megszabadította volna tőlük.

Ez nem mond többet a hagyományos feminista értelmezésnél. Azt sugallja, hogy Dóra kizárólag női öntudatra ébredése révén szabadulhat meg hisztériájától — azaz: ha többé nem azonosítaná a nőiséget a szolgasággal, meggyógyulhatna. Ám ez is csupán egy sajnálatosan töredékes és felszínes elemzés, amely nem képes a freudi szöveg ellentmondásos részeit körüljárni. Ramas ugyan tesz egy rövidke utalást Jacqueline Rose cikkére, ennek ellenére a *nőiség* kifejezés értelmezését, úgy tűnik, továbbra is igen egyszerűnek találja. Fenntartások nélkül elfogadja, hogy Freud az orális szexet automatikusan a fellációra korlátozza (erre még később visszatérek), sőt a Freud esettanulmányában előforduló igen különös megállapítások sokaságát is figyelmen kívül hagyja. Saját tanulmányát Ramas egyszerű „feminista vitairat”-nak minősíti, ezáltal azt sugallva, hogy a *Dóra* mélyebb tanulmányozása túlmutatna a feminizmus keretein. „Amennyiben ez Freud története, át kell lépnünk a feminista vitairat korlátait, és a Dórával szemben megnyilvánuló viszontállítételnek — Freud kianalizálatlan részének — a forrásait kell keresnünk, amely a kezelés félbeszakadásához vezetett.”²

Véleményem szerint, ha feltárjuk „Freud kianalizálatlan részét”, akkor meg-

² Maria Ramas ezt a szakaszt cikkének rövidített változatából kihagyta. A teljes tanulmányt a *Feminist Studies* c. kötet tartalmazza.

ismerhetjük a szexuálpolitika és a pszichoanalitikus elmélet közötti viszonyt a *Dóra*-n és így az egész freudi életművön belül. Az alább olvasható *Dóra*-értelmezésben azt kívánom bizonyítani, hogy sem Rose vagy Gearhart depolitizált elméletei, sem Ramas meglehetősen leegyszerűsítő „feminista vitairata” nem helytálló. A feministák nem utasíthatják el az elméleti vitát, mondván: az meghaladja egy „feminista vitairat” kereteit. Ezzel egyidejűleg az elméletek ideológiai összefüggéseit sem téveszthetik szem elől.

Töredék vagy egész?

A *Dóra* első változata 1901-ben készült. Ennek Freud az „Álom és hisztéria” címet adta, és óriási ambíciókkal látott hozzá: ez volt első nagy esettanulmánya. Úgy tervezte, hogy az előző évben kiadott *Álomfejtés* folytatása és továbbfejlesztése lesz. Ám a *Dóra*-t visszakérte a kiadótól, és meglepő módon 1905-ig elhalasztotta a megjelentetést. A *Három értekezés a szexualitás elméletéről* ugyanabban az évben látott napvilágot. Vajon miért tétovázott Freud több mint négy évig, míg végre elszánta magát a *Dóra* közlésére?

Jacqueline Rose úgy véli, ez a tétovaság abból fakadhatott, hogy a *Dóra* abban a köztes időszakban született, amelyet a tudatalattánról szóló elmélet kidolgozása előzött meg, és a szexualitásról szóló elmélet kidolgozása követett. Az előbbi az *Álomfejtés*-ben nyert kifejtést, az utóbbi a *Három értekezés*-ben bukkant fel először. A *Dóra* tehát e két elmélet közötti átmenet jele, és Freud habozása a közreadást illetően a tanulmányban rejlő elméleti ingadozást tükrözi. Jacqueline Rose-nak alighanem igaza van ebben a feltételezésben. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Freud írásai közül a *Dóra* szokatlan mértékű bizonytalanságot, kételyt és ambivalenciát mutat.

A bizonytalanságra már a mű címében fény derül: az igazi cím nem *Dóra*, hanem: „Egy hisztéria-analízis töredéke”. Freud három indokot sorol fel a töredék elnevezés magyarázatául. Először: az analitikus eredmények azért maradtak töredékesek, mivel egyrészt *Dóra* a kezelést idő előtt megszakította, másrészt Freud sem jegyezte az esetet, amíg a kezelés be nem fejeződött. Ez alól kivételt képez *Dóra* két álma, amelyeket Freud, mihelyt lehetett — az ülés után —, papírra vetett. Más szóval a szöveget, amely rendelkezésünkre áll, töredékes feljegyzések és Freud töredékes emlékei teszik ki. Másodsor: Freud ragaszkodik ahhoz, hogy ő csupán a (befejezetlen) analízis eredményeiről számol be és egyáltalában nem az értelmezési folyamatról — azaz Freud tudatosan zárja el előlünk az analitikus munka technikáját. Az analitikus technika leírása — Freud érvelése szerint — „megoldhatatlan zavar”-hoz vezetett volna (Egy hisztéria-analízis..., 23). Végül harmadszor: Freud hangsúlyozza, hogy egyetlen esettörténet sem

képes önmagában a hisztériában megjelenő összes problémát megválaszolni. Ezek szerint minden esetleírás hiányos a benne felvetett kérdések csupán részleges megválaszolása miatt.

Elkészült műve előszavában természetesen bárki leszögezheti — amint az esetünkben is megtörtént —, hogy milyen mértékben sikerült a kitűzött célt elérnie. De Freud túlmegy ezen. A *Dóra*-hoz írott előszavából úgy tűnik, szokatlan mélységben foglalkoztatta őt munkájának befejezetlen volta. Újra és újra visszatér ehhez a kérdéshez: akár azért, hogy mentegetőzzék egy töredék közreadása miatt, akár azért, hogy kifejezze vágyát egy teljes szöveg iránt. Előszava végig a töredékesség és a teljesség fogalmai között ingadozik. Ez a két jelenség ugyanakkor nem egymás ellentétéként jelenik meg előttünk. Kifejezve sajnálatát a hiányos esetleírás fölött, Freud így fogalmaz: „Hiányosságai éppen azokkal a körülményekkel függenek össze, amelyeknek viszont a közlés lehetőségét köszönhetjük.... Nehezen tudnám emlékezetben tartani egy olyan kezelés történetének anyagát, amely egy évig vagy még tovább tart” (Egy hisztéria-analízis..., 23).

Freud ehelyütt tökéletesen aláassa a töredék és egész között feszülő alapvető ellentét leghalványabb feltételezését is. Magyarán: teljes körű esettörténeti leírás nem létezhet. Csak töredék jelenhet meg kész könyv formájában — teljes esettörténet soha. Mindazonáltal Freud kitart amellett, hogy a töredék is hiányt szenved valamiben: „Tekintettel analitikus eredményeim hiányosságaira, nincs más lehetőségem, mint hogy kövessem azon kutatók példáját, akik már attól is boldogok, ha hosszú nyugvásukból végül napvilágra tudják hozni a felbecsülhetetlen értékű, ám hiányos régiségek maradványait. A hiányzó láncszemeket más analízisek mintája alapján pótolom, de a lelkiismeretes archeológushoz hasonlóan minden esetben megmondom, hol végződik a hitelesség és hol kezdődik a saját konstrukcióm” (Egy hisztéria-analízis..., 23).

Freud itt újra nyíltan elismeri, hogy eredményei hiányosak — pusztán azért, hogy egy füst alatt megerősítse: „a hiányzó láncszemeket ... pótolom”. Figyelemre méltók Freud itt használt metaforái: Dóra történetét a „felbecsülhetetlen értékű ám hiányos régiségek maradványai”-hoz hasonlítja, önmagát az archeológus szerepében tüntetve fel, aki a talajból maradványokat ás ki. Ezzel azt állítja, hogy amikor ő a „hiányos maradványok”-hoz hozzátesz, a korábbi állapot ellenére teljességet hoz létre. Ám ez az új teljesség mégsem elég tökéletes. A fenti idézettel azonos oldalon Freud megemlíti, hogy az analitikus technika — amelyet féltékenyen eltitkol előlünk — természetéből fakadóan nem szolgálhatja teljes folyamat megalkotását: „...a tünet megszüntetéséhez szükséges anyagot szétdarabolva, a különböző összefüggéseket egymástól elválasztva és időben is széthasítva kapom meg” (Egy hisztéria-analízis..., 23). A teljesség, amelyet Freud utólagos okfejtéseiben vél elérni, kétszeresen is hiányos: Dóra történetét tartalmazza („hiányos maradványok”), amelyet Freud saját feltevéseivel

egészített ki. De Dóra története nem pusztán töredék: olyan töredék, amelyet szétdarabolt, a különböző, egymástól elválasztott összefüggésekből leszűrődő és időben is széthasított információk alkotnak. Azt kell feltételeznünk, hogy maga Freud kényszerítette rá Dóra történetére az elbeszélésszerű koherenciát, hogy így olvashatóvá tegye az eset leírását. Ám ha ez a helyzet, akkor az „Egy hisztéria-analízis töredéke” című befejezett munkának a Dóra-történet csupán az egyik része. A másikat Freud kiegészítései adják. Dóra története önmagában túlságosan is töredékes: csak Freud szükséges kiegészítéseivel érthető. Ám ezek a kiegészítések Freud más hisztéria-eseteinek tapasztalataiból táplálkoznak. Olyanokból, amelyeket minden bizonnyal a Dórához hasonló módon épített fel: szétdarabolt, időben is széthasított információk alapján. A töredék olyan kiegészítésre támaszkodik, amely más, ugyancsak kiegészítésekre épülő töredékeken alapul, és így tovább, *ad infinitum*.

Végére is meglepően közel járunk Jacques Derrida elméletéhez, ahhoz a felfogáshoz, amely szerint a jelentés különbségek, „differenciák” (*différance*) produkálása. Derrida szerint a jelentést soha nem lehet a jelenben megragadni: kivétel nélkül késleltetve, mindig a sor következő elemére helyezve nyer értelmet egy olyan, szignifikációkból álló láncolatban, amelynek nincs vége, s amely nem tart egy, az értelemprodukción végző lehorgonyzási pontjául szolgáló transzcendentális jelölt felé. Azt kell mondanunk, Freud nem *tudatosan* alkalmazza ezt az elméletet: görcsösen ragaszkodik a „tökéletes megvilágítás” ábrándjához, és nem hajlandó belátni azt, hogy saját ismertetése a Dóra-tanulmányról ugyancsak a teljesség elérhetetlen illúziójáról árulkodik. Miközben a dolgot töredékes voltát hangsúlyozza, aközben is szüntelenül a teljesség elérhető közelségét sejteti. Például ezt írja: „...a munka folytatásával bizonyára sikerült volna minden problémát tisztázni” (Egy hisztéria-analízis..., 23). Az írás folytonosan ide-oda cikázik Freud teljes körű magyarázat- és tudásvágya és a tudás töredékes, késleltetett voltának tudattalan felismerése (vagy az attól való rettegés) között.

Áttétel és viszontáttétel

Az *Előszó*-ban Freud megvilágítja, hogy Dóra története jelentős mértékben egyben az ő története is: varázslatai révén egységes művet ő alkotott ezekből az analitikus töredékekből. Már önmagában ennek fel kellene hívnia a Dóra saját nézeteit megismerni vágyó olvasó figyelmét arra a veszélyre, amely Freud elbeszélésének szó szerinti értelmezésében rejlik. Freud beszámolóját Dóra kezeléséről a lehető legkritikusabb szemmel kell tanulmányoznunk.

Az *Utószó* jó részében Freud azokat az okokat tárgyalja, amelyek Dóra kezelésének legalábbis részleges kudarcához vezettek. Döntő magyarázatul Freud azt találja, hogy nem ismerte fel az áttétel jelentős szerepét a kezelésben;

nem ismerte fel időben, hogy Dóra a kezelés során K. úr iránti érzelmeit az ő személyére tette át.

A pszichoanalitikus elmélet úgy tartja, hogy a kezelés során megnyilvánuló áttétel normális jelenség. A kezelésnek része az, hogy a páciens egy másik személy iránt táplált érzelmeit az analitikus személyére vetíti, és ha az analitikus nem ismeri fel ezt az (indulat)áttételt és nem képes vele megbirkózni, a kezelés szükségszerűen vakvágányra fut.

Freud az információt el is mondja az *Utószó*-ban. Ennek megfelelően, ha szeretnénk azt megragadni, hogy mi is ment valójában végbe Freud és Dóra között, már kezdetektől gondolnunk kell Dórának a K. úrról Freudra irányuló áttételére. Tény, hogy a páciens átteszi indulatait analitikusára. Ám Freud egy szóval sem említi az ezzel ellentétes irányú jelenséget, a viszontáttételt, amely az analitikus saját tudattalan érzelmeinek áttételét jelenti betegére. Jacques Lacan „Intervention sur le transfert” című cikkében alaposan tárgyalja a Dóra-nak ezt a vetületét. Véleménye szerint Freud Dórával való kapcsolata folyamán öntudatlanul azonosítja magát K. úrral. Ezért mélyen érinti Dóra K. úr iránti állítólagos szerelme, következésképpen nem láthatja meg Dóra problémáinak más lehetséges magyarázatát. Ezek szerint a viszontáttétel döntő mértékben járult hozzá Dóra kezelésének kudarcához. A Freud és Dóra között végbemenő kölcsönös áttétel igencsak megnehezíti a Dóra olvasójának dolgát. Freudnak az a próbálkozása, hogy magát a tárgyilagos, tudományos megfigyelő köntösébe öltöztesse, aki nem tesz mást, mint lejegyzí megfigyeléseit és észrevételeit, tovább már nem fogadható el. Az archeológust azzal kell gyanúsítanunk, hogy ő csonkította meg a megtalált maradványokat. Ne felejtsük el, hogy Freud esetértelmezését nem csak saját tudattalan viszontáttétele árnyalja, hanem az a tény is, hogy feltűnően nem vesz tudomást Dóra áttételéről, tehát a szövegben végig szisztematikusan félremagyarázza Dóra indulatáttételi tüneteit. Ez, igen meglepő módon, csak az *Utószó*-ban derül ki az olvasó számára.

Freud értelmezését Dóra esetéről az alábbiakban foglalhatjuk össze: Dórán azért jelennek meg hisztériás tünetek, mert elnyomja szexuális vágyait. Ugyanakkor esetének van egy kiegészítő, ödipális dimenziója is: fel kell tételeznünk, hogy Dóra eredetileg az apja iránt táplált szerelmet, ám minthogy apjában — annak K. asszonnal folytatott viszonya miatt — csalódnia kellett, most gyűlöletet színlel. K. úr Dóra számára az apát testesíti meg, főként, hogy az egyidejűleg K. asszony férje is. Tehát Dóra elnyomott nemi vágya K. úr iránt egyszerre hisztériás reakció (a nemi vágy elfojtása) és ödipális reakció (apjának elutasítása K. úr elutasításának képében).

Ennek az értelmezésnek alapján Dóra kezelését úgy foghatjuk fel, mint sorozatos kísérleteket arra, hogy Dóra elismerje K. úr iránti elfojtott vágyait, azaz olyan „vallomást” tegyen, amelynek Dóra a végsőig megpróbál ellenállni.

Mint már láttuk, Lacan szerint a kezelés azért fulladt kudarcba, mert Freud öntudatlanul azonosította magát K. úrral. Mivel Dóra ugyancsak azonosítja Freudot K. úrral, ennek az lesz az elkerülhetetlen következménye, hogy Freud ragaszkodását ahhoz, hogy ő (Dóra) elismerje K. úr iránti vágyait, Dóra úgy éli meg, mint K. úr ismételt próbálkozásait arra, hogy vele szexuális játékokat űzzön. Végül Freudot éppen úgy utasítja vissza, ahogy azt K. úrral tette — két héttel előre bejelentve, hogy a kezelést megszakítja. Tudnunk kell, hogy K. úr megelőzőleg viszonyt folytatott gyermekei nevelőnőjével, és Dórát mélyen sértette, hogy a férfi neki is úgy udvarol, mint egy alkalmazottnak. Cserébe azzal áll bosszút, hogy mind Freuddal, mind K. úrral szolgáljaként bánik.

Freud állandó azonosulása K. úrral, a visszautasított szeretővel a dolgozatban más érdekes kérdéseket is felvet. A tanulmány egyik legfontosabb részlete az, ahogy Freud megvilágítja K. úr kísérletét arra, hogy az akkor tizennégy esztendő Dórát megcsókolja, miután csellel rávette a lányt, hogy az kettesben találkozzék vele irodájában. Freud azt írja, hogy K. úr „váratlanul magához szorította a lányt és szájon csókolta. Ez olyan szituáció volt, amely egy tizennégy esztendő ártatlan leánynál a szexuális izgalom érzését kelthette. Dóra azonban ebben a pillanatban heves undort érzett, kiszabadította magát, elrohant a férfi mellett, fel a lépcsőn, majd pedig ki a bejárati ajtóhoz” (Egy hisztéria-analízis... 35).

Az eset ezen részleteinek leírása közben Freud teljes mértékben viszontáttételének szorításába kerül: mindenáron azt kell nyomatékosítania, hogy Dóra reakciója abnormalis volt, mondván: „a tizennégy éves lány viselkedése már nyilvánvalóan és tökéletesen hisztériás” (Egy hisztéria-analízis..., 35). Dóra reakciója éppen azért volt hisztériás, mert megpróbálta elfojtani a benne ágaskodó szexuális vágyat: „A genitális érzés helyett, amely egy egészséges leánynál hasonló körülmények között bizonyára nem hiányozna, Dóránál... undor keletkezett” (Egy hisztéria-analízis..., 36). Az — természetesen — minden megfelelő ismerettel rendelkező megfigyelő számára a napnál is világosabb, hogy egy normális tizennégy esztendő lány égne a vágytól, ha egy középkorú férfi „váratlanul magához szorítja” egy elhagyott helyen.

Freud ezután Dóra undorérzését *orális* impulzusokkal hozza összefüggésbe, majd megmagyarázza, hogy Dóra azon állítása, miszerint tisztán érzékelt K. úr felsőtestének az övéhez nyomódását, valójában nem más, mint „áthelyezés”. Amit Dóra igazán érzékelt, legalábbis Freud szerint, és ami ilyen erős orális undort váltott ki belőle, az K. úr merev hímvesszőjének nyomása volt. Ennek a néven nem nevezhető szervnek a gondolatát tehát sikerült elfojtania, és az alsó testtájék nyomásának érzete áttevődött a felsőtestre. Az orális undort Dóra gyermekkori ujjszopás-szokásával hozza Freud összefüggésbe, és összekapcsolja az ebből (a szokásból) fakadó orális kielégülést Dóra ideges köhögésével. A köhögésben (a szájüreg és a torok irritációja) a Dóra szexuális fantáziáiról áruklodó

tünetet látja: Dóra bizonyára olyan jelenetet képzel maga elé, amelyben a szexuális kielégülés a száj által (*per os*, ahogy Freud fogalmaz) következik be. Ez pedig egy olyan jelenet, amely K. asszony és Dóra apja között folyik.

Mindezek után Freud a következő néhány oldalon azon vád ellen próbál védekezni, hogy pácienseivel túl szókimondó nyelven beszélne. Ezeket a bekezdéseket akár úgyis felfoghatjuk, mint a Freud személyiségében rejlő tudattalan feszültség bizonyos fokú leleplezését. Itt azonban elég csak rámutatnunk arra, hogy Freud — miközben saját ilyen vonatkozású izlésváltozásáról árulkodik — felszólít minket: fogadjuk el az egykor magas társadalmi rangját „annak a szerelmében” nyilvánult meg az ókori Görögországban (Egy hisztéria-analízis..., 52). Ezután tér vissza Dóra orális fantáziájához és egyszerűen leszögezi, hogy amire gondol, az nem más, mint felláció, azaz „a hímvessző szájba vétele” (Egy hisztéria-analízis..., 53). Nem volna nehéz Freudnál kimutatni egy ezzel összefüggő védekező mechanizmust, tekintve, hogy a következő oldalon kötelességének érzi, hogy mellékesen hozzátegye: „a pénisz szopásának ez a szerfelett illetlen perverz fantáziája” (Egy hisztéria-analízis..., 54). Aligha csodálható, hogy védekeznie kell a felláció gondolatával szemben, mivel több mint valószínű, hogy ez a képzelges nem Dóra fejében, hanem Freudéban játszódik le. Freud már megelőzően tudomásunkra hozza, hogy Dóra apja impotens, és ezt a tényt látja meghúzódni Dóra „undorító és perverz fantáziájá”-nak háttérben. Freud állítása szerint az apa képtelen péniszével a hüvelybe hatolni, így ehelyett K. asszonynak kell fellációhoz folyamodnia. Ám, mint arra Lacan rámutatott, Freudnak ez a következtetése meglepő logikai hibát hordoz. Ugyanis ha egy férfi impotenciában szenved, egyértelmű, hogy inkább csak jobb híján, *faute de mieux*, vállalkozik a cunnilingusra. Ahogy Lacan írja: „Mindenkinek tudnia kell, hogy a cunnilingus a legelfogadottabb csselfogás azoknak a »tehetős« férfiaknak a körében, akiket férfierejük kezdi elhagyni.” Ebben a gondolatmenetben mutatkozik meg legerősebben Freud viszontállítása. A logikai kapcsolat hiánya felfedi előttünk saját tudattalan vágyát a kielégülésre, arra a kielégülésre, amelyet Freud tudattalan alteregója, K. úr elnyerhetne, ha Dóra végre elismerné iránta való vágyait.

Freud elől saját viszontállítása elfedi annak a lehetőségét, hogy Dóra hisztériája nem K. úr, hanem K. asszony iránti vágyának elfojtásából fakad. Az átételi folyamat vizsgálatának végzetes hiánya miatt Freud nem ismeri fel idejekorán Dóra homoszexualitását. Hogy Dóra a férfiuralom áldozatává vált — most már nyilvánvaló. Nem csupán K. úr és apja játszik vele bábként; orvosa is beáll a hímek csapatába, és fáradhatatlanul azon dolgozik, hogy olyan vágyakat tulajdonítson neki, melyek nem övéi — miközben az övéit mellőzni próbálja.

Patriarchális előítéletek

Freud Dórára kifejtett kegyetlen hatása azonban nemcsak a viszontátételben gyökeredzik. Tanulmányában általánosabb, a férfi felsőbbrendűségre utaló ideológiai tendenciákat is felfedezhetünk. Például módszeresen elzárkózik a női szexualitásban rejlő aktív, önálló hajtóerő tudomásul vételétől. Újra meg újra arra tanítja Dórát, hogy fogadja el, hogy ő (Dóra) K. úr számára élettelen tárgy. Valahányszor Dóra aktív szexuális vágyat mutat, Freud vagy azzal magyarázza ezt, hogy Dóra feltehetően maszkulin identifikációt fejez ki (amikor női nemi szerveket fantáziál, Freud azt feltételezi, hogy Dóra beléjük akar hatolni), vagy azzal, hogy valószínűleg arra vágyik, hogy egy férfi őbelé hatoljon. (Dóra K. asszony iránti vágyát Freud úgy értelmezi, hogy Dóra K. asszony helyében vágyik lenni, hogy ezáltal K. urat megközelíthesse.) Freud helyzete ellentmondásos: ő az első, aki felismeri a nők szexuális vágyát, ugyanakkor úgy állítja be önmagát, mint aki képtelen ebben többet látni, mint a készletést arra, hogy passzív befogadói legyenek a férfivágnak. Lacan ugyanezt az attitűdöt sejteti, amikor azt állítja, hogy Dóra (és az összes nő) számára a problémát éppen az jelenti, hogy „önmagát mint a férfivágy tárgyát kell elfogadnia” (Lacan), és hogy Dóra emiatt rajong K. asszonyért.

A feministák nagy megkönnyebbülést éreznek, amikor Dóra végül egy másik szolgának, Freudnak is felmond. Könnyű lenne Dóra hisztériás tüneteit a női test és kifejezőmód feletti férfi hatalom elleni néma lázadásnak felfogni, amint azt Cixous és Clément teszi. De ugyanakkor zavarba ejtő azt is látni, hogy ez a lázadás végül is milyen hatástalan maradt. Felix Deutsch egy 1957-es cikkben írta meg Dóra tragikus végét. A kezelés után továbbra is különféle hisztériás tünetektől szenvedett, családja számára elviselhetetlenné tette az életet, és egyre inkább anyjára kezdett hasonlítani (akit Freud a tipikus „háziasszony-pszichózis” diagnózisával utasított vissza). Deutsch szerint Dóra házasságukban mindvégig kínozza a férjét. Deutsch végül arra a következtetésre jut, hogy „Dóra házassága csak arra volt jó, hogy férfiak iránti ellenszenvét leplezze”. Dóra állandó pszichoszomatikus székrekedésben szenvedett, végül vastagbélrákban halt meg. Deutsch így összegzi: „Halála... áldásnak tűnt mindazok számára, akik hozzá közel álltak. Hírforrásom úgy fogalmazott: Dóra kora egyik legvisszataszítóbb hisztérikája volt.”

Örömteli dolog lehet a fiatal, büszke Dórában a női lázadás sugárzó példáját látni (ahogy azt Cixous teszi), de nem feledkezhetünk meg a későbbi koros, szüntelenül nyafogó, vonyító és panaszkodó Dóráról, aki semmit sem tudott kiharcolni. A hisztéria nem a hallgatásba kényszerített nők lázadásának megnyilvánulása, hanem inkább a vereség kihirdetése, annak beismerése, hogy nincs más menekvés. A hisztéria, ahogy azt Catherine Clément megfogalmazza, segély-

kiáltás a vereség bekövetkezte után, amikor a nő már látja, hogy női szerepéhez méltóan száját végleg elnémították, testét pedig leláncolták.

Márpedig ha egy hisztériás nő elnémítva és leláncolva szenved, akkor Freud a szabadító szerepébe bújik. És ha a pszichoanalízis felszabadítási terve Dóra esetében elbukott, akkor az annak volt köszönhető, hogy a szabadító Freud — történetesen rajta kívül álló okok miatt — az elnyomó oldalán áll. Ő is patriarchális társadalom egyik férfitagja. Nem egyszerűen egyik tagja, hanem művelt, nagypolgári férfitagja, aki *malgré lui* hordoz patriarchális értékeket. Saját felszabadítási terve kibékíthetetlen összeütközésben áll a nők feletti zsarnok politikai és társadalmi szerepével.

Erről a mélyen beivódott tudattalan patriarchális szemléletről a *Dóra*-ban az árulkodik leginkább, hogy Freudot mennyire intenzíven foglalkoztatják páciense szexuális ismereteinek forrásai. Annak ellenére, hogy egyszer már hangsúlyozta, hogy lehetetlen Dóra szexuális ismereteinek forrását nyomon követni, Freud többször is visszatér a kérdéshez azzal az eltérő állásponttal, hogy forrásul akár egy korábbi nevelőnő könyvei is szolgálhattak: *A szerelem fiziológiája* Mantegazzától vagy akár egy lexikon is. Végül felismeri, hogy a tiltott könyvek mohó olvasásán kívül kellett itt lennie egy orális közlőnek is. Majd hihetetlen késéssel azt is megérti, hogy ez az orális forrás nem lehetett más, mint az imádott K. asszony. Azt a feltételezést Freud nem méltatja figyelemre, hogy az ismeretek szóbeli közlője Dóra anyja is lehet — az anya, akinek hagyományos feladata a leánygyermek szexuális nevelése. Ez a mellőzés tökéletesen utal arra, ahogy Freud Dóra anyjával bánt. Bár jelzi, mikor Dóra azonosítja magát anyjával, mégis mereven ragaszkodik ahhoz, hogy Dóra „teljesen kivonta magát anyja befolyása alól” (Egy hisztéria-analízis..., 29). Dóra nyílt gyűlöletét anyja ellen ennek a véleményének bizonyítékául hozza fel.

De Freudnak okosabbnak kellene lennie, mintsem úgy értékelni a lány anyja ellen érzett gyűlöletét, hogy az az anya objektív nem-szerethetőségének („házi-asszony-pszichózis”) elkerülhetetlen következménye. Saját ödipális magyarázata Dóra K. úrral szemben megnyilvánuló ellenállásáról jó szolgálatot tehetne abban, hogy Freud tisztábban lássa az anyja jelentőségét Dóra számára. Ödipális szempontból Dóra anyja vetélytársaként jelenne meg az apa szerelméért folytatott küzdelemben, ám ez a vetélkedés egyidejűleg magában hordozza az anyával való azonosulás szükségét is: a lánynak, hogy apja szerelmét elnyerje, olyanná kell válnia, amilyen az anyja. Freud megjegyzi, hogy Dóra úgy viselkedik, mint egy féltékeny feleség, és hogy ez a viselkedés azt bizonyítja, hogy Dóra „az anyja helyére állt” (Egy hisztéria-analízis..., 57). Ám ezekből a megfigyeléseiből további következtetésekre már nem jut. Azt is kimutatja, hogy Dóra K. asszonnal, apja szeretőjével is azonosítja magát, de megelégszik azzal, hogy Dórá-t elsősorban apjával és K. úrral kapcsolatban láttassa. Nem veszi észre, hogy Dóra

ellentmondásos viszonyba került anyjával, míg az idealizált K. asszonnyal, a történet másik anya-alakjával próbálja azonosítani magát. Patriarchális előítéletei Freudot arra sarkallják, hogy a nők egymás közötti viszonyait ne méltassa figyelemre, hanem ehelyett a nők férfiakhoz fűződő kapcsolataira összpontosítson. A Dóra pszichés fejlődésére hatással lévő más nők jelentőségének ez a végzetes alábecsülése döntően hozzájárul az analízis és a kezelés kudarcához. Nem utolsó sorban ez akadályozza meg Freudot abban, hogy ráébredjen a Dóra hisztériája mögött meghúzódó pre-ödipális indítékokra. Maria Ramas ezt így fogalmazza meg: „Freud maga is elismerte, hogy a hisztériás tünetek legmélyebb jelentése nem az apa iránti elfojtott, hanem az anya iránti tiltott vágy felszínre törése.”

Szexualitás és episztemológia

Freud különös érdeklődésében Dóra szexuális ismereteinek forrásai iránt — az előzőekkel ellentétben — nemcsak az nyilvánul meg, hogy Freud a lehető legtávolabb elkerüli a nők közötti orális kapcsolat forrásszerepének mérlegelését, hanem azt is jelzi, hogy Freud túl nagy jelentőséget tulajdonít ennek a kérdésnek. Dóra történetében semmi nem utal arra, hogy a kezelés sikeressége ennek a marginális kérdésnek a kibontásán múlna. Akkor vajon miért foglalkoztatják Freudot ennyire ezeknek az ismereteknek a forrásai?

Először is azért, mert ő maga vágyik *teljes tudásra*: miközben kardoskodik a rendelkezésére álló anyag töredékes jellege mellett, nem kevesebbre törekszik, mint hogy Dórát teljes egészében megfejtse. Az általa feltett kérdésre adandó válasz hiányossága tehát gyötrelmes a számára, mivel nyilvánvalóan szétosztja a teljesség ábrándját. Ugyanakkor a teljes körű, abszolút tudásnak ez a fokú vágya Freud ismeretelméletének egy alapvető kiindulópontjára hívja fel a figyelmünket: Freud számára a tudás befejezett, lezárt egész; a tudás birtoklása egyben hatalom birtoklása. Márpedig Freud, az orvos, különösen büszke magyarázó képességére. Miután Dóra babrálását kétrekeszes retiküljében a kisgyermekkorú maszturbálás jeleként értelmezi, nyilvánvaló elégedettséggel jegyzi meg: „Amikor azt a feladatot tűztem magam elé, hogy mindazt, ami az emberi lélekben rejtőzik, a hipnózis kényszere nélkül, szavaik és cselekedeteik megértése segítségével hozzam napvilágra, azt gondoltam, nehezebb dolgom lesz. Aki képes látni a szemével és hallani a fülével, meggyőződhet arról, hogy a halandók nem tudnak titkot tartani. Aki a szájával hallgat, az az ujjai hegyével fecseg; minden pórúsából árad önmaga leleplezése. Ezért az a feladat, hogy a rejtett lelki tartalmakat tudatossá tegyük, könnyen megoldhatónak bizonyul” (Egy hisztériaanalízis..., 74)

Más szóval, Freud még a hipnózisnál is erősebb kényszerítő erővel rendelkezik. Ő az, aki felfedi és felnyitja a titkokat; ő Ödipusz, aki megoldja a szfinx rej-

télyét. Ám — Ödipuszhoz hasonlóan — őt is szörnyű aggodalom emészti: a kasztrációtól való félelem. Amennyiben Freud nem tudja Dóra rejteljét megoldani, kudarcáért kasztrációval fog tudattalanul bűnhődni. Ebben a hatalmat jelentő tudásért folytatott küzdelemben Dóra egyszerre fedi fel magát Freud alteregójaként és vetélytársaként. Nála a titok, amelyet Freud megtalálni próbál. Ezen a ponton azt kell feltételeznünk, hogy ebben Freud viszontáttétele nyilvánul meg: a szexuális tárgyú kérdések feszegetése közben a hisztériás Dórával azonosítja magát. Freudnak megvan a maga titka, miképp Dórának is. Az analitikus technika, amelyet — mint már láttuk — nem lehet, csak „teljes zűrzavar” keltése árán napfényre hozni. Freud féltékenyen őrzi titkát, miképpen Dóra is az övét: K. asszony iránti homoszexuális vágyát.

Ám mivel Dóra nő — és mint ilyen, meglehetősen elviselhetetlen —, olyan fiatal nő, aki mind ez ideig megvetette az őt kezelő inkompetens (és bizonyára impotens) orvosokat, Freud számára fenyegető ellenféllel válik. Ha nem Freud nyeri a tudásért vívott csatát, kiderül inkompetenciája/impotenciája, kényszerítő erői semmivé foszlanak, ő pedig kasztrálttá válik. Ha Dóra nyeri a tudásért folyó mérkőzést, az ő tudásmodellje kerül ki diadalmasan, míg Freudé romba dől. Freud e pillanatban Szkülla és Kharübdisz között vergődik: ha az ismeret keresése közben Dórával azonosítja magát, nővé, azaz kasztrálttá válik; ám ha úgy dönt, hogy Dórára az ellenfél szerepét osztja, kénytelen lesz nyerni, másképp kasztrációval kell bűnhődni.

Ez az utolsó megállapítás — ti. hogy vereség esetén kasztráció lesz a büntetés — további magyarázatot igényel. Láttuk már, hogy Dóra ismeretforrásai a női, orális és elszórt jelzőket kapták. Ezzel szemben saját ismereteit Freud úgy állítja be, mint amelyek egységes egészet alkotnak. Mindkét esetben szexuális ismeretekről van szó. Freud más példái a szexuális ismeretek utáni vágyra a gyermekkori szexuális érdeklődésre vonatkoznak; e témában a *Kis Hans* a legfőbb műve.³ A *Dóra* után a *Kis Hans*-ot olvasva lehetetlen nem észrevenni a két szöveg feltűnően eltérő hangnemét. Az ötesztendő kis Hans, a nemiség titkainak megértésén erőlködve episztemofiliájában (ez Freud saját kifejezése a *Három értekezés*-ből) erős bátorításra lel. Freud lankadatlanul kifejezi a kisfiú intelligenciája felett érzett csodálatát; olyan dicséző szavakkal él, mint például: „A kisfiú itt ismételtén igazán szokatlan éleslátásról tett tanúbizonyságot.” Vagy másutt: „A kis Hans egy merész mozdulattal magához ragadta az analízis vezetését ... , és ragyogó tünetkezeléssel közölte: ...” (A kis Hans, 171). Ez már egészen más hangvétel Dórának szóló rideg figyelmeztetéseihez, folytonos „et tu quoque” riposztjaihoz képest, amelyeket Dóra helyzetértékeléseire adott.

Miért ez az eltérő bánásmód? Jó okunk van azt feltételezni, hogy a *kis Hans*

³ Magyarul: „Egy öt éves kisfiú fóbiájának analízise”. A kis Hans. Ford.: Alpár Zsuzsa. In: S. F.: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok* I. Cserépfalvi, Bp., 1994. 111–212.

ban Freud egyenlőségjelet tesz a tudásvágy és elméletalkotás, valamint a hímvessző utódnemzésben játszott szerepének megismerésére irányuló vágy közé. Más szóval Freud számára a hímvessző az ismeretszerzés egyetlen tárgya. Ám ha ez így van, a tudást és az elméletet egységes, lekerekített, befejezett dologként kell felfognunk — mint amilyen a hímvessző. A kis Hans ebben az értelemben Freud péniszévé válik. Egyrészt mert Freud örömét lelheti tanulmányozásában, izgalmat és lelkesültséget kelt benne, de egyúttal énjének mása is: olyan sarjádó szexuálteoretikus, aki Freud saját ismeretszerzési tevékenységét megerősítendő lép fel. De ahol a kis Hans megerősít, ugyanott Dóra fenyeget. Dóra tudását nem lehet egészként értelmezni; ismeretei elszórtak, és női közlések révén apránként álltak össze. Dóra episztemológiai modellje olyan lesz, mint női nemi szerv, amely Freud elképzelése szerint befejezetlen, diffúz, töredékes, ennek következtében kasztrált nemi szervként fogható fel. Amennyiben Freud elfogadná Dóra ismeretszerzési modelljét, az egyet jelentene a hímvessző mint az emberi tudásvágy elsődleges szimbólumának elutasításával, azaz újra a kasztráció tudomásulvételével.

Ennek következtében Freud férfipszichéje Dórát alapvetően még fenyegetőbbnek érzékeli, mint ahogy azt tudatosan kifejezni képes. Ismeretszerzéssel összefüggő, leplezni kívánt kasztrációs félelme többször is felbukkan: olthatatlan vágyában, hogy megismerje Dóra ismereteinek forrásait, és abban, ahogy szokatlanul elmélyülten taglalja a Dóra-tanulmány töredékes voltát. Annak beismerése, hogy valakinek a tudásában rések tátonganak, számára egyet jelent a hímvessző réssé alakulásával, azaz a férfi nővé válásával. A rések, lyukak, nyitott felszínnek tehát mindenképpen elkerülendők; és ha ezt észben tartjuk, további jelentésrétegeket hánthatunk ki a már korábban idézett szövegből: „Tekintettel analitikus eredményeim hiányosságaira, nincs más lehetőségem, mint hogy kövessem azon kutatók példáját, akik már attól is boldogok, ha hosszú nyugalmasból végül napvilágra tudják hozni a felbecsülhetetlen értékű, ám hiányos régiségek maradványait. A hiányzó láncszemeket más analízisek mintája alapján pótolom.” A „felbecsülhetetlen értékű, ám hiányos régiségek maradványai” kifejezés nem csak Dóra történetére vonatkozik: magára Dórára, nemi szervére és női megismerési modelljére. Freud „bebiztosítja” az üzenet egyértelműségét: a „hiányos” jelzővel ő rendszerint a kasztrálás eredményét írja le, és a „felbecsülhetetlen értékű” is az, ami: (fel)becsülhetetlen, tehát nincs értéke. Hogyan is lehetne itt értékről beszélni, amikor az értékes darabot eltávolították?⁴ A maradványok hiányosak, a hímvessző le van vágva. Freud feladata következőképpen nagyon is jelentőségteljes: „pótolni a hiányzó láncszemet”. Más szóval az ő

⁴ Freud visszatérően azt sugallja, hogy a kasztráció a hímvessző levágását jelenti. Ez igen meglepő: nem elsősorban azért, mert a kasztráció valójában a herék eltávolításával jár, hanem azért, mert Freud sehol nem utal a saját definíciója és a valóság között feszülő ellentétre.

hímesszőjének kell a Dóra által megjelenített ismeretszerzési rést betömnie.

Ilyen feladatot viszont csak az tud ellátni, aki rendelkezik a hiányzó darabbal. Éppen ez az, amit Freud a tanulmányban olykor-olykor kétségbe von: a kasztrációtól való félelem egyben attól a felismeréstől való a rettegés is, hogy valaki már elszenvedte a kasztrációt. Freud ingadozása a *Dóra*-ban a között, hogy kitartson teljesség iránti vágya mellett, egyszersmind rögzítse az anyag töredékes jellegét, azt jelzi, hogy a szövegben a hímvessző egyfajta „*fort-da*” játékot űz a szerzővel.⁵ Freud írása Dóráról két harcra és hatalmi küzdelmet beszél el — olyan küzdelmet, amelyben a férfiszereplő férfiassága kockán forog, és amelyben egyáltalán nem mindig ő van fölényben.

Amikor Dóra úgy mond fel Freudnak, ahogy egy cselédnek szokás, paradox módon megmenti őt a további megismerési bizonytalanságtól. Freud számára megmarad Dóra *mesteri megírásának*, elemzésének lehetősége. És bár tanulmánya magán viseli a közte és áldozata közt zajló küzdelem maradandó sebeit, a közreadást csak egy győztes Freud engedhette meg. Dóra ugyan felmondott neki, ám ő bosszút állt: nővéreinek, Rosának a szobalánya akarata ellenére a Dóra nevet kapta sajátja helyett, ami szintén Rosa volt (*A mindennapi élet pszichopatológiája*. Cserépfalvi, Bp., 1992). Végül is Ida Bauer — a sors fíntoraként — egy szolgáló nevére vált híressé.

Freud ismeretelmélete egyértelműen fallocentrikus. A férfi a tudás hordozója; egyedül neki van hatalma a nőbe és a szavak mögé hatolni; a nő szerepe, hogy hagyja ennek igazságát magába hatolni. A megismerésnek ez a fallocentrikus jellege egyáltalán nem csak a freudizmus sajátja. Éppen ellenkezőleg: patriarchális társadalmunkban általánosan uralkodó befolyásnak örvend. Aligha képzelhető el, hogy Freudot ez érintetlenül hagyta volna. Ugyanakkor politikai szempontból fontos rámutatnunk, hogy a tudásnak ez a beteges kettéosztása férfiúi teljességre és női töredékességre egész egyszerűen misztifikáló és mitologikus jellegű. Egyáltalán nincs bizonyíték arra, hogy valóban létezne a tudásnak ez a két, nemileg determinált fajtája, amelyeket az emberi genitáliák formáival párhuzamba lehetne állítani. Dórát a tanulmányban azért látjuk a női episztemológia hordozójaként, mert Freud ellenfelül választotta a megismerésért folyó harcban — ezzel mintegy szimbolikus ellenségévé avatva őt. A Dóra „női értékei” feletti győzelem azt jelenti, hogy Freud alázattal fogadja el a férfiasságról és a nőiségről alkotott saját definícióit. A hatalom mindig megalkotja a maga definícióit, és ez különösen igaz a férfiak és a nők mesterséges megkülönböztetésére egy patriarchális társadalmon belül. A patriarchális felfogás legvilágosabban abban mutatkozik meg, hogy az a nőt a férfi ellentétéként határozza meg

⁵ *Fort-da* játéknak azt nevezzük, amikor a kisgyermek játékszerét eltolva, majd visszaszerezve az anya jelen- ill. távollétét képezi le. *Fort-da* megközelítőleg annyit tesz: itt-ott.

— és Freud is éppen így definiálja Dórát és azt a női episztemológiát, amelyet szerinte megtestesít. Ezt a fallocentrikus episztemológiát azzal lehet megingatni, ha rámutatunk „természetes” megalapozottságának hiányára. Tény, hogy a *Dóra* esetében ezt csupán Freud nőiségről és szexualitásról szóló elméletei alapján tudtuk megtenni. A fallocentrikusság elleni támadásnak belülről, magából a fallocentrikusságból kell kiindulnia, minthogy nem beszélhetünk itt „kívül”-ről, azaz olyan külső térről, amelyben az igaz nőiség, melyet nem rongált meg a patriarchátus, érintetlenül áll előttünk, hogy megismerhessük. Csak úgy rombolhatjuk le a patriarchális rendszer mitikus és misztifikáló építményeit, ha saját fegyvereivel fordulunk ellene. Más eszköz nem áll rendelkezésünkre.

Battyán Katalin fordítása

IRODALOM

- CIXOUS, HÉLÈNE–CLÉMENT, CATHERINE** 1975. *La jeune née*. Paris, Editions 10/18.
CIXOUS, HÉLÈNE 1976. *Portrait de Dora*. Paris, Éditions des femmes.
DERRIDA, JACQUES 1972. *Marges de la philosophie*. Paris, Minuit.
LACAN, JACQUES 1966. *Écrits*. Paris, Seuil.